

Проф. др Јанко РАДУЛОВИЋ

ДРЖАВА У ТРАНЗИЦИОНИМ ПРОЦЕСИМА

1. Стратешки циљ сваке економије је да постигне што већу ефикасност и привреде и предузећа у њој. Привредно искуство је показало да су власништво и ефикасност привређивања у корелацији. Отуда се подвлаче два става: први, да је приватно предузеће ефикасније и да само приватно власништво може да обезбиједи ефикасно функционисање привреде, и други, да је државно предузеће, по дефиницији, економски неефикасно и да га треба приватизовати. Тако су ова два става постала основ за транзиционе процесе, у социјалистичким земљама, као предуслов за њихово укључивање у свјетске економске токове.

Власничка структура је само потребан али не и довољан услов за економску ефикасност, но, приватно власништво и приватни предузетник су дио структуре успјешне привреде.

Транзиција је развојни процес који тражи вријеме. Не може се одмах из једне неразвијене и неефикасне привредне ситуације ускочити у ново стање, са ефикасном и развијеном привредом тј. из неуспјешне у успјешну економију. То се не постиже преко ноћи. Неразвијене економије имају бројна предузећа у јавном власништву, тамо је сконцентрисана већина капитала, у тим предузећима се остваривало највише прихода, тамо је запослено највише радне снаге итд, што само говори о озбиљности процеса транзиције такве привредне структуре.

Транзиција је пут ка здравијој и ефикаснијој економији. Но, да би се добила ефикасна и успјешна привреда а у њој добро организована и економски ефикасна предузећа, нужна је *организованост свих тржишта: роба и услуга, капитала, рада, тржишта менаџера...* Таквој привреди су неопходне *одговарајуће тржишне ин-*

ституције како би се употпунио амбијент једне успјешне тржишне привреде.

Приватизација је битан транзициони корак на путу економске и организационе ефикасности предузећа. Ефикасност зависи од интензитета контроле капитала и квалитета те контроле, тј да ли контрола капитала иде директно преко власника капитала, преко финансијских институција или преко државе као акционара. Држава, која иначе није добар привредник, са јачањем привреде мора да мијења облике дјеловања и њен утицај, са развојем, постепено слаби.

2. Суштину транзиције може да осликава слоган „колико капитала толико и транзиције” с обзиром на то да је цио *транзициони процес условљен обимом и квалитетом расположивог капитала*. У неразвијеним економијама капитал је, по правилу, оскудан ресурс а и тако оскудан настоји да се што брже оплоди на домаћем простору, на брзину покрене бизнис који, у нерегулисаним условима, доноси велики профит. Тиме се директно утиче на мијењање раније, наслијеђене привредне структуре, капитал се сели у гране које не траже велика улагања (трговину, угоститељство, ситно занатство итд). Са друге стране, страни капитал гледа свој интерес. *Страни капитал не долази у економски и политички нестабилна подручја* а и кад долази, усмјерен је на куповину најбољих и најпрофитабилнијих домаћих предузећа, која су и у ранијем амбијенту показивала виталност и профитабилност.

Приватизација преко ноћи, показало се, у многим земљама у транзицији, праћена је болним посљедицама: отпуштањем радника, ерозијом стандарда, повећањем опште несигурности, губљењем перспективе, измјеном скале вриједности, стварањем нове класе или „касте” управљача и власника који су дошли до свог капитала на валу нерегуларности и опште нестабилности, са турбофолком. Све то само показује да је процес транзиције неизводљив преко ноћи, дуг је, тежак и врло одговоран, посљедичан, процес за који мора да постоји ваљана стратегија на нивоу цијеле привреде, нека врста „*транзиционог алгоритма*” уз поштовање и уважавање економских, правних, социјалних и организационих аспеката, процес у коме свака држава мора да игра активну улогу, стварајући погодан амбијент за регуларно пословање и услове за равноправну тржишну утакмицу, јер нема универзалног модела транзиције...

3. Привредна структура у неразвијеним земљама се конституисала у дужем раздобљу. *Иницијални импулс развоју обично даје држа-*

ва, која се у нижим фазама развоја више активно мијеша у привредни живот. Али, што развој једне земље више одмиче, што је њена привреда више и успјешније укључена у међународне економске и трговинске токове, то регулаторни утицај и моћ државе постепено слабе! Поготово моћ државе слаби са јачањем мултинационалних компанија, са општим напретком и настајањем глобалне економије.

Стратешки циљ процеса транзиције је да се обезбиједи власничка контрола над предузећима, било да су приватна или државна, да се обезбиједи модеран систем управљања који признаје свјетска привреда, примијене позната искуства из рада успјешних предузећа у свјетској привреди како би ова, у новом амбијенту, била интересантна за привлачење страног капитала. Предузећа као носиоци тог процеса треба да имају пресудан утицај и учешће у иницирању и реализацији промјена власничке и организационе структуре и менаџмента. То треба да буде спонтан процес који доноси резултате јер се успјех транзиције огледа у постигнутим резултатима, прије свега на плану производње и стандарда.

ТРЖИШТЕ, одговарајући на питања: што производити, како ефикасно производити и коме припада произведено (алокативна, селективна и дистрибутивна функција) треба да регулише процес транзиције предузећа и привреде али уз одређену корективну и активну улогу државе. *Држава мора да буде активно укључена у процесе транзиције, да чини све што може, индиректно, стварањем амбијента за ефикасно пословање. Њено уплитање не смије да суспендује функције тржишта, да слаби тржишну ефикасност привреде. Она својом активношћу, само даје додатне импулсе цијелом процесу транзиције и незаустављивој приватизацији, обезбеђујући јавност, транспарентност и законитост ових процеса.*

4. Транзиција је дуг процес који тражи додатни капитал. За њено одвијање је нужно створити стимулативан амбијент и конституисано тржиште роба и услуга, капитала, радне снаге, нужне су одговарајуће финансијске институције и др. За тај процес нужен је респектабилан обим знања, одлучности и искуства у вођењу ових озбиљних и одговорних процеса.

Власничком трансформацијом, дакле, треба остварити нову привредну структуру, више предузећа у приватном власништву, обезбиједити нову конфигурацију те привредне структуре са гледишта величине предузећа. Треба имати сто више мањих профитабилнијих, ефикаснијих, лакше прилагодивијих предузећа. Нова власнич-

ка структура треба да стабилизује тржишне односе, економију на тржишним принципима пословања, тржишну демократију и правну државу, чиме се стварају услови за дугорочну стабилност и раст.

5. Код нас је процес транзиције настајао након једног доста снажног транзиционог периода ка тржишној економији. Започет већ од половине педесетих, од деведесетих је праћен многим препрекама у вријеме када је дошло до разбијања једног доста јаког економског и тржишног простора, уз ратна разарања и хиперинфлацију, уз економске и друге санкције. То је била транзиција уз рат и економске санкције. Иако су код нас предузећа била у различитим облицима својине, треба имати у виду да је овај процес ишао споро и теже продуковао ефикасније и организованије привредне субјекте, спорије мијењао привредну структуру и теже стварао тржишни амбијент него у развијеним тржишним економијама. Разлози су бројни а прије свега препрека су били својински односи, надређеност политике над економијом, недостатак и недовољан квалитет домаћег капитала за промјену и власничке структуре и промјену конфигурације те привредне структуре, због недовољне заинтересованости страног капитала, недостатка продорног и ефикасног менаџмента, недостатка одговарајућег институционалног амбијента, због одсуства стратегије транзиције, засноване на нашим условима и ограничењима итд. Подробном анализом сопствене реалности, уважавањем искуства и респектовањем ограничења лакше се долази до бољих рјешења него када се копирају нека не баш поучна туђа искуства. Кад би се у процесу транзиције и интензивне власничке трансформације слиједиле идентификоване развојне потребе и процеси јачања сваког предузећа, слиједила економска логика, то би био логичан економски процес, процес који би имао позитивне ефекте на цјелокупан развој, на трансформацију и власништва и привредне структуре.

У процесу транзиције мора бити респектована цијена капитала. Капитал се не смије подцјењивати јер је заинтересованост власника сразмјерна односу према капиталу. Ако се акције размењују за новац, а овај буде намијењен развоју, тада постоји велика заинтересованост власника акција за њихову судбину кроз праћење судбине предузећа у која су уложили свој капитал! Отуда су главни приговори, са економске тачке гледишта, на метод бесплатне подјеле акција-ваучера, да воде подцјењивању вриједности капитала јер сами уситњени и „раштркани” власници нијесу много заинтереси-

вањи за њихову судбину: „лако дошло лако пошло”. Пошто ваучери нијесу коштали, отуда недовољна заинтересованост за судбину предузећа, као пратећа појава.

6. Транзициони процеси су логичан и нужан слијед економских кретања ка ефикаснијем привређивању како унутар земље тако и у међународним оквирима. Укључивање у међународне економске токове кошта и мора се платити одређена цијена, која није мала. Али, битно је у овом процесу обезбиједити критичну масу предузећа у приватној својини која ће бити носиоци развоја, запошљавања, примјене модерне технологије и бити оспособљена за даље ефикасно функционисање привреде на тржишним основама.

Сто се тиче конфигурације саме привредне структуре, мора постојати нека врста „равнотеже” између малих и средњих предузећа са једне, и великих предузећа, са друге стране.

7. У развијеним земљама су и власничка и привредна структура настајале спонтано, поступно. Добро организована и економски ефикасна предузећа не стварају се административним методама, диригованим мјерама већ природним настајањем, кроз нормалан процес развоја и раста, кроз економски оправдану конкуренцију и економску интеграцију, кроз мијењање власника и менаџера, интернационализацију пословања. То је нормалан развојни процес праћен мијењањем власничке структуре, амбициозан и настао из конкурентске борбе. За промјене је битно имати носиоце предузетничке и контролне функције над употребом капитала и добити приватна предузећа са новом власничком и менаџерском структуром, предузећа која су ефикаснија, организованија, креативнија.

8. Но како је економски неолиберализам данас све више у жижи критике то је све актуелнија улога државе, односно њена одговорност на плану заштите општих и дугорочних интереса са једне али и њена улога на плану очувања слободе и иницијативе појединаца, слободе и аутономије привредних субјеката и очувања улоге тржишта, са друге стране. Ово је вријеме неолиберализма, монетаризма, свеопште приватизације и дерегулације, вријеме у коме мултинационалне компаније добијају све већу економску а преко ње и политичку моћ, вријеме општег технолошког напретка и напретка у области опште информатизације, вријеме названо новом економијом која је далеко од ранијег тржишта потпуне конкуренције. Ово је вријеме када се као посљедице тако убрзаног општег глобалног развоја јављају разне негативне појаве у виду нарушавања природ-

не равнотеже због безобзирне борбе за коришћење ресурса ради стицања профита, вријеме отварања све већег јаза између богатих и сиромашних појединаца, између социјалних слојева, држава, вријеме праћено повећаном незапослености, вријеме све чешћих спекулативних појава и нелегалних понашања, раста потрошачке културе, измјене система вриједности, слабљења морала итд.

Имајући све то у виду, али и чињеницу да земље у транзицији траже шансу за убрзани развој, актуелно је анализирати и сагледавати улогу државе у свим тим савременим процесима.

9. Улога државе је важна нарочито код земаља у транзицији, земаља које су на прелазу из етатистичког, диригованог модела привреде са тоталитаризмом као политичким системом, на систем тржишне привреде и вишестраначке демократије. *Тај прелаз на нови систем изазива економске и социјалне потресе великих размјера па би демократска држава нужно требала да допринесе већој дјелотворности тржишног механизма, слободи, иницијативи и креативности појединаца и привредних субјеката. Она такође треба да усмјери своју улогу на стварање што повољнијих правних, монетарних и других услова за одвијање привредне активности, да активира општи развој, респектујући његову социјалну димензију.*

Исключити из круга неразвијених је кључно питање. Такво стање се може превазићи само концентрисаним и снажним развојним напорима јер сиромашне земље не могу рачунати на значајнији ефекат економије, на аутономне и аутоматске унутрашње снаге које генеришу развој, као што је случај код развијених. Сиромашнима је неопходна материјална инфраструктура (саобраћајна, телекомуникациона, енергетска...), институционална инфраструктура (образовни систем, банкарски систем, ефикасна и негломазна државна администрација, стабилан и ефикасан правни систем и сл.), стабилне институције и правна држава, заинтересована за заштиту својине и својинских права. Разлика у богатству не настаје само због више или мање ефикасног рада већ због тога што учесници у расподјели имају повољније позиције и могу присвајати разне облике ренти, тржишних и других погодности. То држава мора да осујети фискалним напорима и онемогући присвајање незарађеног, како се испољене неједнакости не би даље продубљавале.

10. L. Thurow, професор на МИТ-у, оштар критичар неолиберализма као економске доктрине, респектује тржишни механизам као незамјенљив у регулацији привредних процеса. Али, постоје огра-

ничења за дјеловање тржишног механизма! У његовом рефлектовању манифестују се појаве које траже корективну улогу државе! Слабост неолибералне доктрине је у томе што изазива нестабилност, неизбежне су рецесије и њихова цикличност, продукује диспаритете у текућој расподјели дохотка итд. Зато је државна интервенција нужна да би се отклонили испољени недостаци слободног дјеловања тржишта, сматра овај аутор (L. Thurow, 8).

Слободно тржиште црпи предности из „права јачега“ и растуће неједнакости у расподјели! Одатле проистиче његов динамизам! Но, ако се пређе одређени праг, тада су то нове значајне слабости тржишног механизма и саме неолибералне концепције.

Слободно тржиште има добре стране које се манифестују кроз велике слободе појединаца, који као слободни произвођачи имају повећану мотивацију, креативност у произвођењу добара, у примјени најновијих технолошких иновација. Да ли то води ка претјераном индивидуализму, егоцентризму, унитаризму, оријентацији ка повећаној потрошњи, занемаривању заједничких и општих интереса и вриједности и сл? Пораст неизвјесности и несигурности је такође пратећа појава тржишног дјеловања, уз ерозију моралних начела и система вриједности.

Неолиберални економски модел своди улогу државе на минимум! Тржиште се глорификује, сматра се да ће слободно тржиште и слободно приватно предузетништво, без мијешања државе, на најбољи начин реализовати индивидуалне предузетничке преференције. Појединац има потпуну слободу избора и дјеловања а држави се остављају војска, полиција, судство, школство, здравство... , превиђа се осјећај одговорности за заједничке интересе и циљеве, за систем вриједности, заснован на социјалној правди и солидарности. Равнотежа између индивидуалних и заједничких потреба може бити успостављена само кроз активну улогу државе и других представника јавног интереса (цивилно друштво, синдикат и др.).

Неолиберална концепција функционише ако се економска ситуација добро развија, ако постоји уочљив економски раст, ако је инфлација ниска и под контролом, ако је незапосленост подношљива и не пријети поништавањем позитивних ефеката и сл. Али, што се дешава ако привредни токови не дају резултате? Ко спашава ситуацију ако не држава? Држава мора будно да прати економске токове како би ефекти били што већи, како би се повећавао ниво животног стандарда и успостављао неопходан социјални мир!

Што се тиче улоге државе, проблем треба посматрати практично из угла економских ефеката! Рационалност употребе ресурса и економски ефекти морају бити у комбинацији са социјалном димензијом ових процеса. Ипак, *када тржишта функционишу, држава треба да мирује.*

11. Уочљиво је да се, упоредо са информатичком револуцијом, у свјетским размјерама одвија процес експанзије мултинационалних компанија али и процес великих интеграција, настаје процес стварања концерна – гиганата који доминирају на свјетској економској сцени, производећи и послујући на цијелој земљиној кугли! *Њихов огроман економски утицај се одражава на тржишне односе, деформишући дјеловање тржишта.* Преко економске моћи ови гиганти добијају и значајан политички утицај на владе и друге друштвене процесе и институције. Они експлоатишу радну снагу у неразвијеним земљама и земљама трећег свијета, дерогирају еколошке стандарде експлоатишући природне ресурсе, изграђују за себе монополско понашање, имају огроман утицај на националне и међународне центре политичке моћи, тако да се интересима мултинационалних компанија подређују стандарди, норме, прописи. *Пред њиховим наступом национална држава се постепено повлачи.*

12. Ако је економија мотивисана остваривањем благостања и повећањем животног стандарда, по Б. Хорвату, тржишни фундаментализам (термин који је лансирао Г. Сорош, М. Месаровић, 4), је заправо тврдња да тржиште, без контроле и уплитања државе у привредни живот, најбоље дјелује. То је идеолошки став, сматра Хорват (Б. Хорват, 1), јер је унапријед прихваћена тврдња (као аксиом) да је тржиште без контроле најбољи регулатор и алокатор ресурса. Да ли препуштање тржишту значи ослобађање владе и владајуће мањине од одговорности за стање у привреди па јој није у интересу да има ваљан државни програм и све препушта тржишту, стихији тржишта, да оно ријеша све проблеме и поред тога што оно има низ дефеката. Да ли је то ослобађање државе од одговорности према стандарду и начину живљења остале већине, јер неолиберализам продукује такву врсту односа у којима богат бива још богатији а сиромашан такав и остаје чиме се шири јаз између богатих и сиромашних. Такви токови, без контроле, у малим и неразвијеним земљама погодују бујању корупције, криминалу, дроги, апатији и нарастању осјећаја бесперспективности, просјачењу и живљењу на јавним кухињама, каже Хорват. Богати поједин-

ци не значе да је и друштво богато. Ново транзиционо вријеме је у многим земљама транзиције изњедрило нову класу или „касту” нових богаташа који су врло брзо стекли капитал у нерегуларним околностима. Зато Хорват потенцира да *држава не смије да дигне руке од привреде већ да у транзиционим процесима врши контролу економских токова* за што је поучан примјер Словеније. Иако у разним фазама развоја држава има различиту улогу и није се показала као баш добар привредник јер није рационална, јер тешко отклања структурне диспропорције и функционалне неусклађености, *она мора да преузме улогу креатора стимулативног амбијента за привређивање и да креира неопходна „правила игре”*. Што развој више одмиче она се нужно мора повлачити из директног контролисања привредних токова, мора више да дјелује посредно, да постиже координацију стратешких одлука на макронивоу и тако отклања недостатке тржишта. Дакле, нужно је *што више тржишта али и што више координације* стратешких одлука ради бјеге из сиромаштва.

Није спорно да је приватна привреда ефикаснија од државне. Ако је приватизација једне привреде настала поступно, као резултат нарастања слободно организованих економских токова и била регуларно праћена одговарајућим ефектима, одвијала се по законима тржишта, регуларно, тада је она добродошла на путу мијењања власничке структуре и постизања сто бољих економских ефеката, на путу добијања ефикасне привреде, на правцу мијењања конфигурације привредне структуре у смислу односа малих, средњих и великих предузећа. *Таква приватизација је неодвојиви дио развојног процеса!* У противном, она би се могла злоупотријебити и добити карактер „идеолошке” приватизације.

Земље у транзицији, савјетоване од страних и дијела домаћих експерата, прилагођавају своје законодавство и мјере економске политике стању у којем као да постоји слободно тржиште. Страни капитал кроз лиценце, заједничка улагања и сл. је предуслов развоја а у неразвијеним земљама он је недостајући ресурс. Међутим, постоји обиље радне снаге и висока незапосленост. Не треба очекивати да ће страни капитал решавати домаће проблеме јер он слиједи логику профита. Он је скуп ресурс. Ако дође у облику лиценци и заједничких улагања он је дјелотворан па се мора ефикасно користити. Такође, средства добијена од продаје предузећа морају се усмјеравати у развој.

13. Развијати се у условима глобализације, која је схваћена као општи и незаустављиви процес убрзаног развоја на глобалном нивоу, није једноставно, без обзира што глобализација значи превладавање затворености, изолованости и сл. под утицајем технолошких промјена. *Свака земља кроз процес глобализације плаћа цијену за добијање шансе за сопствени развој, изражену кроз ограничавање националног суверенитета.* Тај процес у свијету, поларизованом на богате и сиромашне нације са различитом економском моћи, ствара различите позиције појединих земаља, рађа различите интересе. Разумљиво је што су развијене земље заинтересоване за слободу кретања капитала и роба, за слободну трговину, али не за слободу кретања радне снаге сем ако то нијесу научни радници, инжењери разних струка, компјутерски и други висококвалификовани стручњаци. Процес „одлива мозга” снажно погађа неразвијене и значајно отежава њихов развој. Тако, заправо, неразвијени помажу развој развијених јер добијају готове стручњаке.

14. Транзициони процеси код нас, у последњој деценији, њихови правци и дometи, се морају сагледати и у ширем, међународном контексту, морају се сагледати основне економске и друштвене карактеристике, посебно на Балкану гдје је интервенционизам великих сила и раније, а посебно у последње вријеме, *показао да су балкански процеси у свим областима сложени због развојне запуштености већине простора а што је стално генерисало кризе. Таква материјална основа, уз комплекс додатних етничких, културних и других утицаја, усложњавала је економску, стратешку, етничку, културну и остале димензије развоја.*

Распад једне државе која је показала и имала оправданост постојања, избацио је на површину сву сложеност балканских прилика у што су се упетљале и велике силе па и саме тешко могу наћи излаз из балканског блата. Али, разбијање једног респектабилног економског и тржишног простора, хиперинфлација, ратови и многи други разлози су имали снажан одраз на транзиционе процесе на Балкану а посебно на простору бивше СФРЈ.

„Наметање” транзиције одозго супротно је спонтаним демократским токовима. Зато би за транзиционе процесе требало имати пристанак већине, уз могућност да у њему та већина учествује али тако да добије могућност да контролише те судбоносне процесе.

15. *Транзициони процеси би требало да преведу социјализам у модерно тржишно друштво у коме би средња класа опстала и била но-*

силац транзиције са демократским обиљежјима друштво демократије, да створе друштво које би се ослањало на институције, приватну својину, правну државу. Нажалост, ови процеси су у многим земљама у транзицији донијели са собом доста обиљежја „првобитне акумулације” у којима је законе тржишта замијенила снага јачег и „сналажљивијег”, повољније позиционираног актера, актера блиског владајућим структурама. У овим су се процесима између ранијих комунистичких господара својине регрутовали „нови” десничари са незаслуженом економском моћи и привилегијама. Од њих је постала нова посједничка класа, маргинализован је велики број људи, дошло је до отпуштање са посла, избацивања на улицу, сву земљу захватила је транзициона рецесија која дуго траје, рецесија која има коријене и у томе сто се рађа нова привредна структура која тражи и вријеме и капитал, ствара нови амбијент за привређивање, што приватизациони процес, као нужан, поприма карактеристике „трговачке” а мање „производне” приватизације и тако се, законито, погоршава платнобилансна позиција земље, и сл. Домаћи капитал није настао из производње, из регуларне тржишне утакмице и здраве, оштре али регуларне конкуренције, већ из других, често нелегалних токова, захваљујући разним релацијама власника са државом и захваљујући дефектима тржишта.

Већина навикнута на социјалне бенефиције нашла се у шоку јер није ни економски ни политички била припремљена за тако нешто. Владе су припремале социјалне програме не би ли се помогло људима који остају без посла, сто је колико толико амортизовало проблеме незапослених, тако да су социјална давања постала „надокнада” за губитак радног мјеста. Умјесто да се повећава запошљавање, нарастао је број незапослених до огромних размјера, без великих изгледа да новоформирана економска база пружи простор за веће запошљавање, јачање извоза, стабилизовање на дуги рок.

Али, транзициони процеси, као дио развојних процеса, су незауостављиви.

16. Приватизација треба да допринесе подизању продуктивности рада, новом менаџменту, примјени нове технологије, бољој организацији и тд. Но, ефекти су изостали код већине фирми. Умјесто развоја производње и модернизовања индустрије, преобладајућа је трговачка логика, увоз, логика брзе зараде и препродаје, не купује се ради зараде од ефикасне производње, од нових програма, производње организоване у бољим условима рада, примјеном нове технологије, уз веће запошљавање итд. Таква „економска” логика ће

знатно одужити нашу транзицију, ако се одрживи развој једне економије схвата као слика разгранате и диференциране привредне структуре која тој привреди обезбјеђује економску самосталност кроз ефикасно коришћење домаћих ресурса, респектовањем стандарда животне средине.

Да ли људи, који нијесу припремљени за нови амбијент привређивања, за нове тржишне услове, могу бити добри менаџери? Да ли ће капитал само репродуковати амбијент који им је омогућио да створе толико своје богатство, ако се буде водио таквом логиком? Да ли таква „реформска каста” може бити носилац реформи или она тако затворена слиједи сопствене интересе? Колико такву економску логику може да прати социјални мир? Све су то крупна питања чије нерешавање може бити својеврстна препрека да се ослободе битне перформансе развоја. Таква нова ситуација одваја власнике капитала од правих токова здравог индустријског и другог капитала, удаљава од реформи, од одрживе економије.

17. За долазак страних партнера потребна је повољна пословна клима и стабилан амбијент да би они дошли и уложили капитал. Није довољно имати индустријску традицију већ *треба свијету понудити сигурност за улагање капитала* а не корупцију, стални неред, криминал, повремена убиства у чијој позадини су борба за привилегије, борба око капитала сумњивог поријекла, несигурност, недефинисан статус опште безбедности и сл.

18. *Процес транзиције треба да води ка модерном друштву које се ослања на средњу грађанску класу.* У економски и политички стабилном амбијенту појављују се нови страни инвеститори који доносе свој зарађени капитал. Домаћи инвеститори, користећи недефинисане услове, врше прерасподјелу постојећег, домаћег капитала, уз репродуковање токова сиве економије, криминализоване економије, уз велике нерегуларности које се у процесу приватизације настоје озаконити. *Такви процеси нијесу ни морално ни социјално прихватљиви због сумњивог поријекла таквог домаћег капитала.* Сами радници ће тешко прихватити за власника предузећа некога за кога су сазнали како је и којим путем стекао свој капитал, ко су му били ортаци итд. Такав менаџмент не пружа радницима гаранције да ће од такве приватизације доћи до јачања опште економске базе, побољшања стандарда, до шанси за ново запошљавање и сл.

18. Наш успјех у транзиционом процесу ће зависити од имиџа који понудимо свијету. А нама је свијет потребнији него ми свијету.

Отуда ће наш успјех у транзицији бити дјелотворнији ако тај процес захвати нас саме, наше размишљање, наше ставове и навике, наш однос према свом данашњем а поготово будућем развоју. Логика приватизације је да се подстиче квалитет и дјелотворност менаџмента, усавршава квалитет одлучивања и усвоје модерни процеси рада и одлучивања како би од многих предузећа постали модерни привредни субјекти. Треба дати шансу свима онима који могу што више допринијети ефектима: производњи, извозу, порасту запошљавања, регуларном пословању и општој економској стабилности, јер није велика сигурност у новокомпонованим бизнисменима које је изњедрила сива економија и који су дошли са турбофолком, на крилима политичких и системских услова, привилегијама, који желе да владају трговачким операцијама, улажући капитал у грађевине, некретнине и сл. и на тај начин умртвљујући тај капитал, умјесто да га усмјери у продуктивне форме репродуковања.

Страни инвеститори су неопходни и од њих треба учити. Зато је потребно да држава креира стимулативне мјере за привлачење и улагање страног капитала. Страни власник не жели да послује са државом већ му је држава потребна да буде гарант услова привређивања.

20. Економски системи, као и сви други, морају се заснивати и ослањати на институције и законе. Институције, између осталог, припремају докумената стратешког значаја како би се постизали све бољи резултати незаустављивог процеса реструктурирања и приватизације. Тамо гдје се приступало „планирању“, транзиције, у земљама које су имале изграђене институције система, она је дала добре резултате. Уз постојање институција лакше може да се изађе из транзиционих проблема. Дакле, што више тржишта и респектовања тржишних законитости, али и што више координације, осмишљавања развоја, праћења тог развоја, његовог посредног усмјеравања од стране државе, имајући у виду да се *савремена стратегија развоја не базира на агрегатним и структурним процјенама већ на утврђивању стратешких праваца економске и развојне политике и на институционалној трансформацији и припреми, како државе тако и њених органа, за дугорочну стабилност и раст.* То чини основне приоритете стратегије развоја на унутрашњем плану, уз пуну отвореност, оријентацију на тржишну привреду и демократију, уз извозну оријентисаност привреде и јасну оперијелност за интеграционе процесе, о чему треба постићи национални консенсус, на спољњем плану. Идеја европеизације је обећавајућа

јер економска интеграција не значи само интеграцију тржишта роба и услуга, већ истовремено и интеграцију тржишта рада, капитала, технологија, предузетништва, новца и кредита али и наднационалних економских институција.

Умјесто закључка. Процес транзиције доноси разна искушења. Приватизација, као неодвојиви дио развојних процеса, је одговоран процес, процес повезан са реструктурирањем привреде, процес који мора бити транспарентан, ослоњен на институције система. Морају такође бити јасно утврђени законски механизми тог процеса којима се упоредо а врло одговорно рјешавају озбиљни социјални проблеми. Јединствених рецепата нема што, даје тежину тези да се успјешност економске науке мора довести у везу са успјешношћу цјелокупног процеса транзиције.

Транзиција је процес који значи напорно реформисање економије и друштва.

Транзиција не би требало да буде болна за предузећа која имају здрав капитал, добру и савремену технологију, способну радну снагу, добар менаџмент, савремене развојне програме, традицију у производњи и завидан ниво ефикасности. Таква предузећа, у којима се стално гаји „култура развоја фирме” се могу лакше прилагодити новим условима привређивања. Проблем је са великим социјалистичким предузећима, гигантима, субјектима који су троти, нефикасни а које је држава одржавала у животу, вршећи смишљену прерасподјелу дохотка. Цијена њиховог одржавања је била превишока а свуда је плаћана општим стагнирањем и заостајањем, нарастањем разних облика социјалних и других тензија.

Држава са развојем законито мијења своју улогу. Она је ту да штити власништво, одржава правни систем, да дјелује индиректно и не буде „главни менаџер” цјелокупне привреде. Она је у неку руку посредник између капитала и демократије јер мора да врши прерасподјелу дохотка због заштите незапослених, старих, болесних, хендикепираних, да сервисира разне социјалне обавезе јер десне странке невољно прихватају „државу социјалног благостања”. Тако држава настоји да надокнади пуно тога што прати развој, мада, слични захтјеви и држава социјалног благостања нијесу по вољи глобалној привреди.

Усвајањем амбициозних планова реформи и код нас се стварају основне претпоставке за остваривање неопходних структурних реформи које служе као подлоге за стабилнији развој и раст уз њего-

вање климе за привлачење страних инвестиција, развој предузетничких иницијатива, дограђивање амбијента за ефикасно пословање и даље економско прилагођавање.

Учешће у процесу европеизације је наше стратешко опредељење. Да би Европа којој тежимо, била просперитетна и у њој било удобно свим чланицама, мора се озбиљно схватити европска идеја и европске културне вриједности. Европске интеграције имају будућност, а затварање и приче о сопственом, ма колико великом и моћном тржишту застарјеле су и непродуктивне и нијесу у складу са токовима у модерној Европи.

ЛИТЕРАТУРА

Б. Хорват, *Планирање и тржиште у савременим условима*, Београд 2002, Планерска хрестоматија „Макроекономско планирање и транзиција” (одабрани текстови).

Љ. Маџар, *Планирање некад и сад*, Београд 2002, Планерска хрестоматија.

М. Месаровић, *Улога државе у савременим тржишним условима*, исто, Београд 2002.

J. Mander, E. Goldsmith, *The case against the Global Economy*, S. C. B, San Francisco 1996

MARKET, INTERVENTION AND PLANNING, edited by B. Roper and B. Snowdon, Longman Economics Series, izabrani tekstovi, London-New York.

Ј. Радуловић, *Монетарна компонента у моделима раста*, Подгорица 1990.

L. C. Thurow, *Budućnost kapitalizma*, Mate, Zagreb, prevod, 1997.

